

ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ ਜੋ ਸ਼ਾਂਤ ਚਿੱਤ ਹੈ ਆਪਣੀ ਮਨ ਦਾ
ਦਮਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਯੋਗ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਉਪਧਾਨ (ਤਪ) ਕਲਨ ਵਾਲਾ
ਹੈ। 29।

ਜੋ ਥੋੜਾ ਬੋਲਦਾ ਹੈ, ਉਪਸ਼ਾਂਤ ਹੈ, ਇੰਦਰੀਆਂ ਦਾ ਜੇਤੂ ਹੈ, ਇਲ੍ਹਾਂ
ਸਭ ਯੋਗਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਮਨੁੱਖ ਪਦਮ ਲੋੜਿਆ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦਾ
ਹੈ। 30।

ਆਰਤ (ਦੁੱਖ) ਅਤੇ ਰੋਦਰ (ਪਾਪਕਾਰੀ) ਧਿਆਨ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜੋ
ਧਰਮ ਅਤੇ ਸੁਕਲ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ਾਂਤ ਚਿੱਤ ਹੈ
ਅਤੇ ਪਾਪ ਤੋਂ ਮਨ ਨੂੰ ਰੋਕਦਾ ਹੈ, ਪੰਜ ਸਮਿਤੀਆਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦਾ
ਹੈ, ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਗੁਪਤੀਆਂ ਦਾ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਪਾਲਣ ਕਰਦਾ
ਹੈ। 31।

ਰਾਗ ਰਹਿਤ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਵੀਤਰਾਗ (ਰਾਗ ਸਹਿਤ) ਹੋਵੇ ਪਰ ਜੋ ਵੀ
ਉਪਸ਼ਾਂਤ ਹੈ, ਇੰਦਰੀਆਂ ਦਾ ਜੇਤੂ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਯੋਗਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗਾ
ਹੋਇਆ ਸੁਕਲ ਲੋੜਿਆ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। 32।

(ਸਥਾਨ ਦੁਆਰ)

ਅਸੰਖ ਅਵਸਰਪਨੀ ਅਤੇ ਉਤਸਪਰਨੀ ਕਾਲ ਦੀ ਜਿੰਨੇ ਅਕਾਸ਼
ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਹਨ ਉਨ੍ਹੇ ਹੀ ਲੋੜਿਆ ਦਾ ਸਥਾਨ (ਸੁਭ-ਅਸੁਭ ਲੋੜਿਆਵਾਂ ਦੇ
ਨਾਲ ਚੜਨਾ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 33।

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਲੋੜਿਆ ਦੀ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਬਿਤੀ ਅਰਧ ਮਹੂਰਤ (ਮਹੂਰਤ
ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ) ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਬਿਤੀ 33
ਸਾਗਰੋਪਮ ਤੇ ਇਕ ਮਹੂਰਤ ਹੈ। 34।

(ਸਥਿਤੀ ਢੁਆਰ)

ਨੀਲ ਲੇਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਜਗਨਿਆਂ (ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਥਿਤੀ) ਅੰਤਰਮਹੂਰਤ ਹੈ ਅਤੇ ਦਰਮਿਆਨੀ ਸਥਿਤੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ 10 ਸਾਗਰ ਹੈ। 35।

ਕਪੋਤ ਲੇਸ਼ਿਆ ਦੀ ਘੱਟੋ ਸਥਿਤੀ ਅੰਤਰਮਹੂਰਤ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਥਿਤੀ ਪਲਯੋਪਮ ਤੇ ਅਸੰਖਿਆਤਵਾਂ ਭਾਗ ਤੇ ਤਿੰਨ ਸਾਗਰੋਪਮ ਹੈ। 36।

ਤੇਜ਼ ਲੇਸ਼ਿਆ ਦੀ ਘੱਟੋ ਸਥਿਤੀ ਅੰਤਰਮਹੂਰਤ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਲਯੋਪਮ ਤੇ ਅਸੰਖਿਆਤਵਾਂ ਭਾਗ ਤੇ ਦੋ ਸਾਗਰੋਪਮ ਹੈ। 37।

ਪਦਮ ਲੇਸ਼ਿਆ ਦੀ ਘੱਟੋ ਸਥਿਤੀ ਅੰਤਰਮਹੂਰਤ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ 33 ਸਾਗਰੋਪਮ ਹੈ। 39।

ਇਹ ਗਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਇਹ ਲੇਸ਼ਿਆਵਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਚਾਰ ਗਤੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਲੇਸ਼ਿਆਵਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਾਂਗਾ। 40।

ਕਪੋਤ ਲੇਸ਼ਿਆ ਦੀ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਥਿਤੀ 10 ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਥਿਤੀ ਪਲਯੋਪਮ ਤੇ ਅਸੰਖਿਆਤਵਾਂ ਭਾਗ ਸਮੇਤ ਤਿੰਨ ਸਾਗਰੋਪਮ ਹੈ। 41।

ਨੀਲ ਲੇਸ਼ਿਆ ਦੀ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਥਿਤੀ ਪਲਯੋਪਮ ਦੇ ਅਸੰਖਿਆਤਵਾਂ ਭਾਗ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਸਾਗਰੋਪਮ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਥਿਤੀ ਪਲਯੋਪਮ ਤੇ ਅਸੰਖਿਆਤਵਾਂ ਭਾਗ ਅਤੇ ਦਸ ਸਾਗਰੋਪਮ ਹੈ। 42।

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਲੇਸ਼ਿਆ ਦੀ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਥਿਤੀ ਪਲਯੋਪਮ ਦੇ ਅਸੰਖਿਆਤਵਾਂ ਭਾਗ ਅਤੇ 10 ਸਾਗਰੋਪਮ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ

ਸਥਿਤੀ 33 ਸਾਗਰੋਪਮ ਹੈ। 43।

ਨਾਰਕੀ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਲੇਸ਼ਿਆਵਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ
ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤਿਰਜੱਚ (ਪਸੂ) ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਲੇਸ਼ਿਆਵਾਂ ਦੀ
ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਾਂਗਾ। 44।

ਸਿਰਫ ਸ਼ੁਕਲ ਲੇਸ਼ਿਆ ਨੂੰ ਡੱਡ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਪਸੂ ਦੀਆਂ
ਜਿੰਨੀਆਂ ਵੀ ਲੇਸ਼ਿਆਵਾਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਦੀ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ
ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਥਿਤੀ ਅੰਤਰਮਹੂਰਤ ਹੈ। 45।

ਸ਼ੁਕਲ ਲੇਸ਼ਿਆ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਥਿਤੀ ਅੰਤਰਮਹੂਰਤ ਹੈ ਅਤੇ
ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ 9 ਸਾਲ ਘੱਟ 1 ਕਰੋੜ ਪੂਰਬ ਹੈ। 46।

ਮਨੁੱਖਾਂ ਤੇ ਪਸੂਆਂ ਦੀਆਂ ਲੇਸ਼ਿਆਵਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ
ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੇਸ਼ਿਆ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਾਂਗਾ। 47।

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਲੇਸ਼ਿਆ ਦੀ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਥਿਤੀ 10 ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਹੈ ਅਤੇ
ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਲਯੋਪਮ ਦਾ ਅਸੰਖਿਆਤਵਾਂ ਭਾਗ ਹੈ। 48।

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਲੇਸ਼ਿਆ ਦਾ ਜੋ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਉਸ
ਤੋਂ ਇਕ ਸਮਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨੀਲ ਲੇਸ਼ਿਆ ਦੀ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ
ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਥਿਤੀ ਪਲਯੋਪਮ ਤਾਂ ਅਸੰਖਿਆਤਵਾਂ ਭਾਗ
ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। 49।

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਲੇਸ਼ਿਆ ਦਾ ਜੋ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਉਸ
ਤੋਂ ਇਕ ਸਮਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਪੇਤ ਲੇਸ਼ਿਆ ਦੀ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ
ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਥਿਤੀ ਪਲਯੋਪਮ ਤਾਂ ਅਸੰਖਿਆਤਵਾਂ ਭਾਗ
ਹੈ। 50।

ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਭਵਨਪਤੀ, ਵਿਅੰਤਰ, ਜਿਉਤਸੀ ਅਤੇ ਵੈਮਾਨੀਕ

ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਤੇਜ਼ੇ ਲੇਸ਼ਿਆ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਾਂਗਾ। 51।

ਤੇਜ਼ੇ ਲੇਸ਼ਿਆ ਦੀ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਥਿਤੀ ਇਕ ਪਲਯੋਪਮ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਲਯੋਪਮ ਦਾ ਅਸੰਖਿਆਤਵਾਂ ਭਾਗ ਅਤੇ 2 ਸਾਗਰੋਪਮ ਹੈ। 52।

ਤੇਜ਼ੇ ਲੇਸ਼ਿਆ ਦੀ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਥਿਤੀ 10 ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਥਿਤੀ ਪਲਯੋਪਮ ਦਾ ਅਸੰਖਿਆਤਵਾਂ ਭਾਗ ਅਤੇ 2 ਸਾਗਰੋਪਮ ਹੈ। 53।

ਤੇਜ਼ੇ ਲੇਸ਼ਿਆ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ ਇਕ ਸਮਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਦਮ ਲੇਸ਼ਿਆ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਥਿਤੀ ਇਕ ਮਹੂਰਤ ਤੇ 10 ਸਾਗਰੋਪਮ ਹੈ। 54।

ਜੋ ਪਦਮ ਲੇਸ਼ਿਆ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ ਇਕ ਸਮਾਂ ਘੱਟ ਸ਼ੁਕਲ ਲੇਸ਼ਿਆ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਇਕ ਮਹੂਰਤ ਤੇ 33 ਸਾਗਰੋਪਮ ਹੈ। 55।

(ਗਤੀ ਦੂਆਰ)

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਨੀਲ, ਕਪੋਤ : ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਅਧਰਮ ਲੇਸ਼ਿਆਵਾਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਕਾਰਨ ਹੀ ਜੀਵ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਰ ਦੁਰਗਤੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। 56।

ਤੇਜ਼ੇ ਲੇਸ਼ਿਆ, ਪਦਮ ਲੇਸ਼ਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ੁਕਲ ਲੇਸ਼ਿਆ ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਲੇਸ਼ਿਆਵਾਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਕਾਰਨ ਜੀਵ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਰ ਸਦਗਤੀ (ਦੇਵਤੇ ਜਾਂ ਮਨੁੱਖ) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 57।

(ਆਰਿਆ ਦੂਆਰ)

ਪਹਿਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਲੇਸ਼ਿਆਵਾਂ ਕਾਰਨ ਕੋਈ ਵੀ

ਜੀਵ, ਦੂਸਰੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। 58।

ਅੰਤਮ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਲੇਸ਼ਿਆਵਾਂ ਕਾਰਨ ਕੋਈ ਵੀ ਜੀਵ
ਦੂਸਰੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। 59।

ਲੇਸ਼ਿਆਵਾਂ ਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਤੇ ਅੰਤਰਮਹੂਰਤ ਬੀਤ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ
ਜਦ ਅੰਤਰ ਮਹੂਰਤ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਸਮੇਂ ਜੀਵ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ
ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 60।

ਲੇਸ਼ਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਜਾਨ ਕੇ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਲੇਸ਼ਿਆਵਾਂ
ਛੱਡ ਦੇਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਚੰਗੀਆਂ ਲੇਸ਼ਿਆਵਾਂ ਅਪਨਾਉਣੀਆਂ
ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। 61।

ਅਜਿਹਾ ਮੌਖਦਾ ਹਾਂ।

ਟਿੱਪਣੀਆਂ

ਗਾਬਾ ।

ਕਰਮ ਲੇਸ਼ਿਆ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਰਮ ਬੰਧ ਦਾ ਕਾਰਨ ਰਾਗ ਆਦਿ
ਤੋਂ ਹੈ। ਲੇਸ਼ਿਆਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਹਨ (1) ਦਰੱਵ ਲੇਸ਼ਿਆ (2) ਭਾਵ
ਲੇਸ਼ਿਆ। ਕਈ ਆਚਾਰਿਆ ਕਸ਼ਾਇ ਨਾਲ ਰੰਗਿਆ ਲੇਸ਼ਿਆ ਨੂੰ ਯੋਗ
ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਲੇਸ਼ਿਆ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਆਪ ਛਣਮ ਅਵਸਥਾ (ਕੇਵਲ
ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਅਵਸਥਾ) ਵਿਚ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਸ਼ੁਕਲ ਲੇਸ਼ਿਆ
13 ਗੁਣ ਸਥਾਨ ਤੱਕ 'ਕੇਵਲੀ' ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਯੋਰੀ
ਕੇਵਲੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਯੋਗ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਹੀ ਲੇਸ਼ਿਆ ਹੈ।
ਕਸ਼ਾਇ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੇਸ਼ਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਆਵਸਕ ਚੂਰਨ ਵਿਚ ਜਿਨਦਾਸ ਮਹਿਤਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ :

ਲਥਿਆਮਿਰਤਮਨਿ ਕਰਮਾਣਿ ਸੰਧਿਲਘਵਨਤੇ । ਯੋਗ ਪਰਿਣਾਮਾਂ
ਲੇਖਿਆ । ਜਮਹਾ ਅਧਿਆਗਿਕਕਵਲੀ ਅਲੇਸ਼ਾਂ ।

ਗਾਥਾ 11

ਤਿ੍ਕਵਡੂ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸੁੰਡ, ਕਾਲੀ ਮਿਰਚ, ਪਿੱਪਲ ਦਾ ਯੋਗ ਹੈ।
ਧਾਦਦਸ਼ਚਿਕਟੁਕਸਥ ਸ਼ੁਠਿ-ਮਿਰਿਚ ਪਿੱਪਲਵਾਰ ਸਵਤੀਕਣ: (ਸਰਵਸਿੱਧੀ
ਵਿਰਤੀ)

ਗਾਥਾ 20

ਇਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਉਤਮ-ਮੱਧਮ-ਘੱਟ ਦੇ ਅੱਗੇ ਫਿਰ ਇਹੋ
ਉਪਭੇਦ ਹਨ 3×3 (9) 9×3 (27) 27×3 (81) $81 \times$
 3 (243)

ਗਾਥਾ 33

ਜੈਨ ਦਰਸਨ ਅਨੁਸਾਰ ਢੂਨੀਆ ਅਨਾਦਿ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ
ਢੂਆਰਾ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈ ਗਈ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਨੁਸਾਰ ਜੈਨ ਧਰਮ
ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮੇਂ ਦਾ ਚੱਕਰ ਘੁੰਮਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਚੱਕਰ ਨੂੰ
ਆਰਾ ਆਖਦੇ ਹਨ ਇਸ ਦੇ ਦੌ ਭਾਗ ਹਨ : (1) ਅਵਸਪਰਨੀ ਕਾਲ
(2) ਉਤਸਪਰਨੀ ਕਾਲ।

ਅਵਸਪਰਨੀ ਕਾਲ ਦੇ ਛੈ ਭੇਦ ਹਨ :

ਚਾਰ ਕਰੋੜ \times ਚਾਰ ਕਰੋੜ ਸਾਗਾਰੋਪਮਦਾ ਦਾ ਸੁਖਮਾ ਸੁਖਮਾ
ਨਾਮਕ ਪਹਿਲਾ ਆਰਾ

ਤਿੰਨ ਕਰੋੜ \times ਤਿੰਨ ਕਰੋੜ ਸਾਗਾਰੋਪਮਦਾ ਦਾ ਸੁਖਮਾ ਨਾਮਕ
ਢੂਸਰਾ ਆਰਾ

ਦੋ ਕਰੋੜ \times ਦੋ ਕਰੋੜ ਸਾਗਾਰੋਪਮਦਾ ਦਾ ਸੁਖਮਾ ਢੂਮਖਾ ਨਾਮਕ

ਤੀਸਰਾ ਆਰਾ

ਇਕ ਕਰੋੜ ਸਾਗਰੋਪਮ ਤੋਂ 42 ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਘੱਅ × ਇਕ
ਕਰੋੜ ਸਾਗਰੋਪਮ ਦਾ ਦੁਖਮਾ ਸੁਖਮਾ ਨਾਮਕ ਚੋਬਾ ਆਰਾ

21 ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਦਾ ਦੁਖਮਾ ਨਾਮਕ ਪੰਜਵਾਂ ਆਰਾ

21 ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਦਾ ਦੁਖਮਾ ਸੁਖਮਾ, ਛੇਵਾਂ ਆਰਾ

ਉਤਸਪਨੀ ਕਾਲ

21 ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਦਾ ਦੁਖਮਾ ਸੁਖਮਾ ਨਾਮਕ ਪਹਿਲਾ ਆਰਾ

21 ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਦਾ ਦੁਖਮਾ ਨਾਮਕ ਦੂਸਰਾ ਆਰਾ

42 ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਘੱਟ ਇਕ ਕਰੋੜ ਸਾਗਰੋਪਮ × ਇਕ ਕਰੋੜ
ਸਾਗਰੋਪਮ ਦੁਖਮਾ ਸੁਖਮਾ ਨਾਮਕ ਤੀਸਰਾ ਆਰਾ

ਦੋ ਕਰੋੜ × ਦੋ ਕਰੋੜ ਸਾਗਰੋਪਮ ਦਾ ਸੁਖਮਾ ਦੁਖਮਾ ਨਾਮਕ
ਚੋਬਾ ਆਰਾ

ਤਿੰਨ ਸਾਗਰੋਪਮ × ਤਿੰਨ ਸਾਗਰੋਪਮ ਦਾ ਸੁਖਮਾ ਨਾਮਕ ਪੰਜਵਾਂ
ਆਰਾ

ਚਾਰ ਕਰੋੜ × ਚਾਰ ਕਰੋੜ ਸਾਗਰੋਪਮ ਦਾ ਸੁਖਮਾ ਸੁਖਮਾ
ਨਾਮਕ ਛੇਵਾਂ ਆਰਾ

ਦੋਹਾਂ ਯੁੱਗਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ 20 × 20 ਕਰੋੜ ਸਾਗਰੋਪਮ ਹੈ।

(ਭਗਵਤੀ ਸੂਤਰ ਸੂਤਰ 6 ਉਦੇਸ਼ 7)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਤੀਰਥਕਰ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁੱਖ
ਸੁੱਖ ਦਾ ਚੱਕਰ ਚੱਲਦਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ
ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਣਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮਾਰ
ਹੇਠ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਸੂ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਘੱਟ ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੋਹਾਂ ਲੇਸ਼ਿਆ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਅੰਤਮਹੂਰਤ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਵ ਲੇਸ਼ਿਆ ਪੱਖੋਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਇਥੇ ਸੁਧਾਰ ਸ਼ੁਕਲ ਲੇਸ਼ਿਆ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਯੋਗੀ ਕੇਵਲੀ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੇਵਲੀ ਅਵਸਥਾ 9 ਸਾਲ ਘੱਟ ਇਕ ਕਰੋੜ × ਇਕ ਪੁਰਵ ਕਰੋੜ ਹੈ।

ਗਾਥਾ 52

ਇਥੇ ਗਾਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਗੜਬੜ ਹੈ। ਗਾਥਾ 52 ਦੀ ਥਾਂ 53 ਅਤੇ 53 ਦੀ ਥਾਂ 52 ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ 51ਵੀਂ ਗਾਥਾ ਵਿਚ ਆਗਾਮਕਾਰ ਨੇ ਭਵਨਪਤੀ, ਵਿਅੰਤਰ, ਜੋਤਸੀ ਨੇ ਵੈਮਾਨੀਕ ਦੇਵਤਿਆ ਦੀ ਤੌਜੇ ਲੇਸ਼ਿਆ ਢੱਸਣ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਹੈ 52ਵੀਂ ਗਾਥਾ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਵੈਮਾਨੀਕ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ 53ਵੀਂ ਗਾਥਾ ਵਿਚ ਕਬਾਕੀ ਭਵਨਪਤੀ, ਵਿਅੰਤਰ ਤੇ ਜੋਤਸੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ। ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗਲਤੀ ਦਾ ਹੈ। ਇਹਾਂ ਚ ਸਾਮਾਨਧੋਪਕ੍ਰਮੇਧੀ ਵੈਮਾਨਿਕ ਨਿਕਾਯਵਿ਷ਯਤਾ ਕੇਧਾ

(ਸਰਵਾਰਥਸਿੰਘ)

ਜੈਨ ਰਾਣਿਤ

ਅਸੰਖਿਆਤ ਸਮੇਂ	ਦੀ ਇਕ ਆਵਲੀਕਾ ਇਕ ਉਛਵਾਸ
ਅਸੰਖਿਆਤ ਅਵਲੀਕਾ ਦਾ	ਨੀਰੋਗ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਾਹ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਣ
	ਆਖਦੇ ਹਨ।
7 ਪ੍ਰਾਣ ਦਾ ਇਕ ਸਤੋਕ	7 ਸਤੋਕ ਦਾ ਇਕ ਲਵ
77 ਲਵ ਦਾ ਇਕ ਮਹੂਰਤ	ਇਕ ਮਹੂਰਤ ਦੇ 3773 ਸਾਹ

30 ਮਹੂਰਤ - ਇਕ

ਅਹੋਰਾਤਰੀ (ਰਾਤ ਦਿਨ)

ਦੇ ਪੱਖਾਂ - ਇਕ ਮਹੀਨਾ

ਤਿੰਨ ਰੁੱਤਾਂ - ਇਕ ਅਯਨ

ਪੰਜ ਸੰਵਤਸਰ - ਇਕ ਯੁੱਗ

ਦਸ ਸੌ ਸਾਲ - ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ

ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਸਾਲ - ਇਕ

ਪੁਰਵਾਗ

ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਪੁਰਵ - ਇਕ

ਤਰੁੱਟੀਤਾਂਗ

ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਤਰੁੱਟੀਤ - ਇਕ

ਅਡੱਡਾਰਾ

ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਅਡੱਡ - ਇਕ

ਅਵਵਾਂਗ

ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਹੁਹਕਾਂਗ - ਇਕ

ਚੈਜਾਸੀ ਲੱਖ ਉਤਪਲਾਂਗ - ਇਕ

ਉਤਪਲ

ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਨੀਲਕਾਂਗ - ਇਕ

ਨਲਿਨ

ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਅਛਨਿਕੁਰਾਂਗ

- ਇਕ ਅਛਨਿਕੁਰ

ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਅਯੁੱਤਾਂਗ -

15 ਅਹੋਰਾਤਰੀ - ਇਕ ਪੱਖ

ਦੇ ਮਹੀਨੇ - ਇਕ ਰੁੱਤ

ਦੇ ਅਯਨ - ਇਕ ਸੰਵਤਸਰ (ਸਾਲ)

ਵੀਹ ਯੁੱਗ - ਸੌ ਸਾਲ

ਸੌ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ - ਇਕ ਲੱਖ

ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਪੂਰਵਾਗ - ਇਕ ਪੂਰਵ

ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਤਰੁੱਟਤਾਂਗ - ਇਕ

ਤਰੁੱਟੀਤ

ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਅਡੱਡਾਰਾ - ਇਕ ਅਡੱਡ

ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਅਵਵਾਂਗ - ਇਕ

ਹੁਹਕਾਂਗ

ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਹੁਹਕ - ਇਕ ਉਤਪਲਾਂਗ

ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਉਤਪਲ - ਇਕ

ਨੀਲਨਾਂਗ

ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਨਲਿਨ - ਇਕ

ਅਛਨਿਕੁਰਾਂਗ

ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਅਛਨਿਕੁਰ - ਇਕ

ਅਯੁੱਤਾਂਗ

ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਅਯੁੱਤ - ਇਕ ਪ੍ਰਯੁਤਾਂਗ

ਇਕ ਅਯੁੱਤ

ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਪ੍ਰਯੁੱਤਾਂਗ -

ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਪ੍ਰਯੁੱਤ - ਇਕ ਨਿਯੁੱਤਾਂਗ

ਇਕ ਪ੍ਰਯੁੱਤ

ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਨਿਯੁੱਤਾਂਗ -

ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਨਿਯੁੱਤ - ਇਕ ਚੁਲੀਕਾਂਗ

ਇਕ ਨਿਯੁੱਤ

ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਚੁਲੀਕਾਂਗ -

ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਚੁਲੀਕਾ - ਇਕ ਸਿਰਸ਼

ਇਕ ਚੁਲੀਕਾ

ਪ੍ਰਹੋਲਿਕਾਂਗ

ਚੌਰਾਸੀ ਲੱਖ ਪ੍ਰਹੋਲਿਕਾਂਗ -

ਇਕ ਸਿਰਸ਼ ਪ੍ਰਹੋਲਿਕਾ

ਗਣਿਤ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਇਨਾ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਕਾਲ ਔਪਧਿਕ ਹੈ।

ਔਪਧਿਕ ਕਾਲ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

(1) ਪਲਯੋਪਮ (2) ਸਾਗਰੋਪਮ

ਅਨੰਤ ਪ੍ਰਮਾਣੂਆਂ ਦਾ - ਇਕ ਉਤਸਲਮਣ ਸਲਸ਼ਨੀਕਾ

ਅਨ ਉਤਸਲਮਣ ਸਲਸ਼ਨੀਕਾ - ਇਕ ਸਲਕਸ਼ਨ ਸਲਕਸ਼ਨੀਕਾ

ਅਨ ਸਲਕਸ਼ਨ ਸਲਕਸ਼ਨੀਕਾ - ਇਕ ਉਰਧਵਰੇਣੂ

ਅਨ ਉਰਧਵਰੇਣੂ - ਇਕ ਤਰੱਸ ਰੇਣੂ

ਅਨ ਤਰੱਸ ਰੇਣੂ - ਇਕ ਰੱਖ ਰੇਣੂ

ਅਨ ਰੱਖ ਰੇਣੂ - ਇਕ ਬਾਲ ਅਗਰ (ਬਾਲਾਂ ਦਾ ਆਕਾਰ)

ਅਨ ਬਾਲ ਅਗਰ - ਇਕ ਲਿਕਸ਼ਾ (ਲੀਖ)

ਅਨ ਲਿਕਸ਼ਾ - ਇਕ ਯੁਕਾ (ਜੁੰ)

ਅਨ ਯੁਕਾ - ਇਕ ਯਵਮਧਿਆ

ਅਨ ਯਵਮਧਿਆ - ਇਕ ਉਂਗਲ

ਛੇ ਉਂਗਲ - ਇਕ ਪਾਦ ਬਾਰਾਂ ਉਂਗਲ - ਇਕ ਵਿਤਸਤ
ਚੌਵੀ ਉਂਗਲ - ਇਕ ਰਤਨੀ (ਹੱਥ)
ਅੜ੍ਹਤਾਲੀ ਉਂਗਲ - ਇਕ ਕੁਕਸ਼ੀ
ਛਿਆਨਵੇਂ ਉਂਗਲ - ਇਕ ਦੰਡ-ਧਨੁ-ਯੁਪ-ਨਾਲਿਕਾ-ਅਕਸ-ਮਾਲ
ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਧਨੁ - ਇਕ ਕੋਸ਼ (ਕੋਹ) ਚਾਰ ਕੋਸ਼ - ਇਕ ਯੋਜਨ

ਅਨਗਾਰ ਮਾਰਗ ਰਾਤੀ ਅਧਿਐਨ

ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਧਰਮ ਪਾਲਣ ਲਈ ਪੂਰੇ ਜੋਰ ਨਾਲ ਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਧੂ ਰਾਗ ਦਵੇਸ਼ ਰੰਹਿਤ ਹੈ ਕੇ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਛੱਡ ਦੇਵੇ। ਇੱਛਾਵਾਂ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਕਰਕੇ ਸੰਜਮ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਤੇ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧੇ।

ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਅਰਥ ਕਾਮਨਾ ਹੈ, ਵਾਸਨਾ ਹੈ, ਕਾਮਨਾ ਤੇ ਵਾਸਨਾ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣਾ ਜਨਮ ਮਰਨ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਨਿਰਵਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸਿੱਧ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਭਿਕਸ਼ੂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰਿਕ ਕੰਮ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਕਾਨ ਬਨਾਉਣਾ, ਖਾਣਾ ਬਨਾਉਣਾ ਆਦਿ ਦੀ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਮਨਾਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਹਿਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਸਾਧੂ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਮੰਗ ਕੇ ਹੀ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰੋ। ਆਪਣੇ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਭੋਜਨ ਗੁਹਿਣ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦੇਣ ਨਾਲ ਛੇ ਕਾਇਆ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਪਾਪ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਸੂਖਮ ਹਿੰਸਾ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਆਚਾਰਾਂਗ ਸੂਤਰ ਅਤੇ ਦਸ਼ਵੇਂਕਾਲਿਕ ਸੂਤਰ ਵਿਚ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਪੈਂਤੀਵਾਂ ਅਧਿਐਨ

(ਭਗਵਾਨ ਆਖਦੇ ਹਨ) ਮੈਂ ਗਿਆਨੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਦੱਸੇ ਰਾਹ ਨੂੰ
ਦੱਸਦਾ ਹਾਂ। ਇਕ ਮਨ ਹੋ ਕੇ ਸੁਣੋ, ਜਿਸ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨ ਨਾਲ
ਭਿਕਸੂ ਦੇ ਢੁਖਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।।।

ਘਰ ਬਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਣੋ ਹੋਏ ਮੁਨੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਹਾਰਿਆਂ ਨੂੰ
ਜਾਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਸੰਸਾਰੀ ਭੋਗਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ
ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।।।

ਸੰਜਮੀ ਭਿਕਸੂ ਹਿੰਸਾ, ਝੂਠੇ, ਚੋਰੀ, ਬੁਰੇ ਚਾਲ ਚਲਣ, ਨਾ ਮਿਲਣ
ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ (ਕਰਨਾ) ਅਤੇ ਲੋਭ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹੇ।।।

ਮਨੋਹਰ ਚਿੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਮਾਲਾ ਅਤੇ ਧੂਝ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਨਾਲ
ਭਰੇ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਸਫੈਦ ਚੰਦੋਆਂ ਨਾਲ ਸਜੇ, ਮਨ ਲੁਭਾਉਣ ਵਾਲੇ
ਘਰ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸਾਧੂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇੱਛਾ ਨਾ ਕਰੇ ਕਿਉਂਕਿ
ਇਸ ਨਾਲ ਸੰਜਮ, ਤਪ, ਸਾਧਨਾ ਵਿਚ ਵਿਘਣ ਪੈਣ ਦਾ ਡਰ ਹੈ।।।

ਕਾਮ (ਭੋਗ) ਰਾਗ (ਲਗਾਵ) ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ
ਸਥਾਨ ਵਿਚ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦਾ ਜਿਤਨਾ (ਕਾਬੂ ਪਾਉਣਾ) ਭਿਕਸੂਆਂ ਲਈ
ਔਖਾ ਹੈ।।।

ਇਸ ਲਈ ਭਿਕਸੂ ਨੂੰ ਸਮਸ਼ਾਨ, ਉਜਾੜ ਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਬਣੇ
ਘਰਾਂ, ਦਰਖਤ ਹੇਠ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਬਣਾਏ ਗਏ ਮਕਾਨ ਵਿਚ
ਇਕਾਤ ਥਾਂ ਤੇ ਠਹਿਰਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।।।

ਧਰਮ ਸੰਜਮੀ, ਭਿਕਸੂ, ਪ੍ਰਾਣੀ (ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ
ਥਾਂ) ਅਨਾਬਾਧ (ਰੁਕਾਵਟ ਰਹਿਤ) ਅਤੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ੋਰ ਸ਼ਰਾਬੇ ਤੋਂ

ਰਹਿਤ ਥਾਂ ਵਿਚ ਠਹਿਰਣ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿੱਗਿਆ ਕਰੋ। 7।

ਭਿਕਸੂ ਨਾ ਤਾਂ ਆਪ ਘਰ ਬਣਾਵੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੋਰਾਂ ਲਈ ਬਨਾਵੇ
ਕਿਉਂਕਿ ਘਰ ਬਨਾਉਣ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੀ ਹਿੰਸਾ ਵੇਖੀ ਜਾਂਦੀ
ਹੈ। 8।

ਤਰੱਸ ਤੇ ਸਥਾਵਰ ਸੂਖਮ (ਬਾਰੀਕ) ਤੇ ਵਾਦਰ (ਮੋਟੇ) ਜੀਵਾਂ ਦੀ
ਹੱਤਿਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸੰਜਮੀ ਭਿਕਸੂ ਆਪਣੇ ਲਈ ਘਰ
ਬਨਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰੋ। 9।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਭੋਜਨ ਪਕਾਉਣ ਵਿਚ ਵੀ ਜੀਵ ਹਿੰਸਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਸ
ਲਈ ਪ੍ਰਾਣ ਤੇ ਛੁਤ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਦਿਆ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਨਾ ਖਾਣਾ ਆਪ
ਪਕਾਏ ਨਾ ਆਪਣੇ ਲਈ ਪਕਵਾਏ। 10।

ਭੋਜਨ ਬਣਾਉਨ ਲਈ ਪਾਣੀ, ਅਨਾਜ, ਜਮੀਨ ਤੇ ਲੱਕੜੀ ਵਿਚ
ਰਹਿੰਦੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਹਿੰਸਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਭਿਕਸੂ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀ
ਭੋਜਨ ਨਾ ਪਕਾਏ। 11।

ਅੱਗ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਕੋਈ ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਪਾਸੇ
ਪ੍ਰਾਣੀ ਨਾਸ਼ਕ ਤਿੱਖੀ ਧਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਨਾਸ਼
ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਭਿਕਸੂ ਅੱਗ ਨਾ ਜਲਾਵੇ। 12।

ਵੇਚ, ਖਰੀਦ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਭਿਕਸੂ ਸੌਨੇ ਤੇ ਸਿੰਟੀ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਹੀ
ਸਮਝੋ, ਇਸ ਲਈ ਖਰੀਦ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਸਾਧੂ ਸਾਧੂ ਨਹੀਂ। 14।

ਭਿਕਸਾ ਵਿਰਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਭਿਕਸੂ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੇਚ ਖਰੀਦ ਕੇ ਨਹੀਂ। ਵੇਚ ਖਰੀਦ ਇਕ ਮਹਾਨ ਦੋਸ਼ ਹੈ। ਭਿਕਸਾ
ਵਿਰਤੀ ਹੀ ਸੁਖਕਾਰੀ ਹੈ। 15।

ਮੁਨੀ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿੰਦਾ ਰਹਿਤ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਘਰਾਂ ਵਿਚ

ਬੋੜਾ ਬੋੜਾ ਭੋਜਨ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਭ ਤੇ ਹਾਨੀ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ
ਕੇ ਭੋਜਨ ਮੰਗਣਾ ਚਹੀਦਾ ਹੈ। 16।

ਮੁਨੀ ਸੁਆਦ ਰਹਿਤ, ਰਸ ਰਹਿਤ ਜੀਭ ਤੇ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ
ਤੇ ਲਗਾਵ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਜੀਵਨ ਦਾ ਗੁਜਾਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹੀ ਭੋਜਨ
ਕਰੇ, ਰਸ ਲਈ ਨਹੀਂ। 17।

ਮੁਨੀ ਅਰਥਨਾ (ਛੁੱਲ ਆਦਿ ਨਾਲ ਪੂਜਾ) ਰਥਨਾ (ਸਵਾਸਤੀਕ
ਆਦਿ ਦੀ ਰਥਨਾ) ਪੂਜਾ ਕੱਪੜੇ ਆਦਿ ਦੀ ਇੱਛਾ, ਰਿਧੀ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ
ਸਨਮਾਨ ਦੀ ਮਨ ਤੋਂ ਵੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ (ਇੱਛਾ) ਨਾ ਕਰੋ। 18।

ਮੁਨੀ ਸ਼ੁਕਲ (ਸੁੱਧ ਆਤਮਾ) ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਰਹੇ। ਨਿਦਾਨ
ਰਹਿਤ (ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਦੇਵਤਾ ਬਣਨ ਦੀ ਇੱਛਾ) ਅਕਿਚਨ (ਕੁਝ
ਨਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਰਹੇ) ਜਿੰਦਗੀ ਭਰ ਸਰੀਰ ਦਾ ਮੇਹ ਛੱਡ ਕੇ ਘੁੰਮੇ। 19।

ਆਖਰੀ ਸਮੇਂ (ਮੇਤ ਸਮੇਂ) ਮੁਨੀ ਭੋਜਨ ਦਾ ਤਿਆਰਾ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖੀ
ਸਰੀਰ ਛੱਡ ਕੇ ਢੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 20।

ਮਮਤਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਹੰਕਾਰ ਰਹਿਤ, ਵੀਤਰਾਗ (ਆਪਣੇ ਪਰਾਏ ਦੀ
ਭਾਵਲਾ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ) ਤੇ ਪਾਪਾ ਰਹਿਤ ਮੁਨੀ ਕੇਵਲ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ
ਕਰਕੇ ਸੱਚੇ ਤੇ ਪੱਕੇ ਨਿਰਵਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। 21।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੈਂ ਆਖਦਾ ਹਾਂ।

ਜੀਵ ਅਜੀਵ ਵਿਭੱਕਤੀ ਅਧਿਐਨ

ਜੀਵ ਅਤੇ ਅਜੀਵ ਦਰੱਵ ਆਕਾਸ ਦੇ ਜਿਸ ਭਾਗ ਵਿਚ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਹਨ ਉਹ ਲੋਕ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਨਹੀਂ ਉਹ ਅਲੋਕ ਹੈ ਜੈਨ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਸਾਰ ਅਨੰਤ ਤੇ ਅਨਾਦਿ ਹੈ। ਕੋਈ ਇਸ ਦੇ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ। ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਕਰਮ ਮੁਕਤ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਮੁਕਤ ਪੁਰਸ਼ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਿੱਧ ਨਿਰਾਕਾਰ, ਨਿਰਵਿਕਲਪ ਤੇ ਸੰਖਿਆ ਵਿਚ ਅਨੰਤ ਹਨ।

ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਜੀਵ ਤੇ ਅਜੀਵ ਦੇ ਭੇਦ ਦਾ ਬੜੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਅਧਿਆਏ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਉਤਰਾਧਿਐਨ ਸੂਤਰ ਦਾ ਸਾਰ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਤਾ ਕੋਈ ਈਸ਼ਵਰ ਨਹੀਂ। ਜਨਮ ਮਰਨ, ਕਰਮ ਫਲ ਵਿਚ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧਾ ਕੋਈ ਦਖਲ ਨਹੀਂ।

ਜੀਵ ਤੇ ਅਜੀਵ ਦਾ ਮੇਲ ਅਨਾਦਿ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਸਹਿਯੋਗ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ।

ਇਹ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਕੇ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਜਦ 37 ਵਾਂ ਅਧਿਆਇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਮੁਕਤੀ ਪਧਾਰ ਗਏ ਤੇ ਸਿੱਧ ਹੋ ਗਏ।

ਕਰਮ ਬੰਧਨ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਜੀਵ ਅਰਿਹੰਤ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਸਿੱਧ-ਬੁੱਧ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਜਨਮ, ਬਿਮਾਰੀ, ਬੁਢਾਪੇ, ਮੌਤ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੱਚਿਦਾਨੰਦ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ

ਹੋਇਆ ਜੀਵ ਸਿੱਧ ਸ਼ਿਲਾ ਤੇ ਜਾ ਬਿਰਾਜਦਾ ਹੈ। ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਅਨੰਤ
ਕਾਲ ਤੋਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਭਟਕ ਰਹੀ ਹੈ ? ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ
ਕਰਮ ਹੈ। ਕਰਮ ਜੜ ਹਨ।

ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਕਰਮਾਂ ਕਾਰਨ ਵਾਰ ਵਾਰ ਜਨਮ ਲੈਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ
ਆਤਮਾ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਜੂਨੀਆਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਪਰਮਾਨੰਦ
ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਕੇ ਅਨੰਤ ਗਿਆਨ, ਅਨੰਤ ਦਰਸ਼ਨ ਆਦਿ ਸਿੱਧਾਂ
ਤੇ 31 ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਛੱਤੀਵਾਂ ਅਧਿਐਨ

ਜੀਵ ਅਤੇ ਅਜੀਵ ਦੇ ਭਾਗ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਸੁਣੋ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਾਣ ਕੇ ਭਿਕਸ਼ੂ ਸਹੀ ਸੰਜਮ ਪਾਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ॥

ਇਹ ਲੋਕ ਜੀਵ ਅਤੇ ਅਜੀਵ ਵਾਲਾ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਅਜੀਵ ਦਾ ਇਕ ਦੇਸ਼ (ਹਿੱਸਾ) ਆਕਾਸ਼ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਅਲੋਕ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ॥

ਜੀਵ ਅਤੇ ਅਜੀਵ ਦ੍ਰਵ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦ੍ਰਵ, ਖੇਤਰ, ਕਾਲ ਅਤੇ ਭਾਵ ਪੱਖੋਂ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ॥

ਅਜੀਵ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ। (1) ਰੂਪੀ (ਸ਼ਕਲ ਵਾਲੇ) (2) ਅਰੂਪੀ (ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਕਲ ਤੋਂ) ਅਰੂਪੀ ਦਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰੂਪੀ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ। ॥

ਧਰਮਾਸਤੀਕਾਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ (1) ਦੇਸ਼ ਅਤੇ (2) ਪ੍ਰਦੇਸ ਅਤੇ (3) ਸਕੰਧ ਅਧਰਮਾਸਤੀਕਾਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ (4) ਦੇਸ਼ (5) ਪ੍ਰਦੇਸ ਤੇ (6) ਸਕੰਧ ਹੈ। ਅਕਾਸ਼ ਆਸਤੀਕਾਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ (7) ਦੇਸ਼ ਅਤੇ (8) ਪ੍ਰਦੇਸ ਅਤੇ (9) ਸਕੰਧ (10) ਅਰਧਾਸਮੇਂਕਾਲ, ਇਹ ਭੇਦ ਅਜੀਵ ਅਰੂਪੀ ਤੱਤਵ ਦੇ 10 ਭੇਦ ਹਨ। ॥

ਧਰਮ ਅਤੇ ਅਧਰਮ ਲੋਕ ਪ੍ਰਮਾਣ (ਫੈਲੇ) ਹਨ। ਆਕਾਸ਼ ਦਰਵ ਲੋਕ ਅਤੇ ਅਲੋਕ ਵਿਚ ਫੈਲਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਸਮਾਂ (ਕਾਲ) ਢਾਈ ਦੀਪ ਵਿਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ॥

ਧਰਮ, ਅਧਰਮ, ਆਕਾਸ਼ - ਇਹ ਤਿੰਨ ਦਰੱਵ ਅਨਾਦਿ, ਅਨੰਤ

ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ। 8।

ਵਹਾ ਦੇ ਪੱਖੋਂ (ਕਾਲ) ਸਮਾਂ ਵੀ ਅਨਾਦਿ ਅਨੰਤ ਹੈ। ਆਦੇਸ਼ (ਗਿਣਤੀ) ਤੇ ਪੱਖੋਂ ਇਕ ਇਕ ਪਲ ਦਾ ਸ਼ੁਰੂ ਤੇ ਅੰਤ ਵਾਲਾ ਹੈ। 9।

ਰੂਪੀ ਦਰਵ ਦੇ ਚਾਰ ਭੇਦ ਹਨ। (1) ਸਕੰਧ (2) ਦੇਸ਼ (3) ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ। 10।

ਦਰਵ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣੂਆਂ ਦੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸਕੰਧ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਸਕੰਧ ਦੇ ਅੱਡ ਹੋਣ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦਰੱਵ ਦੀ ਪੱਖੋਂ ਹੈ। ਖੇਤਰ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਇਕ ਸਕੰਧ ਆਦਿ ਲੋਕ ਦੇ ਇਕ ਦੇਸ਼ (ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ) ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੂਰੇ ਲੋਕ ਭਾਜ਼ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਸਕੰਧ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਦੇ ਕਾਲ ਪੱਖੋਂ ਚਾਰ ਭੇਦ ਹਨ ਜੋ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹਾਂ। 11।

ਸਕੰਧ ਆਦਿ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਵਹਾ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਅਨਾਦਿ ਅਨੰਤ ਹੈ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀ ਪੱਖੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਤੇ ਆਖਿਰ ਹੱਦ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। 12।

ਰੂਪੀ ਅਜੀਵਾਂ, ਪੁਦਗਲ ਦਰੱਵ ਦੀ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਥਿਤੀ ਇਕ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਸੰਖਿਆਤ ਕਾਲ ਦੱਸੀ ਗਈ ਹੈ। 13।

ਰੂਪੀ ਅਜੀਵਾਂ ਦਾ ਫਰਕ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਇਕ ਸਮਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਨੰਤ ਕਾਲ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਤੀਰਬੰਕਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ। 14।

ਵਰਨ, ਰੰਧ, ਰਸ, ਸਪਰਸ਼ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਨ (ਆਕਾਰ) ਤੇ ਪੱਖੋਂ ਸਕੰਧ ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ। 15।

ਜੋ ਪੁਦਗਲ ਵਰਨ (ਰੰਗ) ਵਾਲਾ ਹੈ ਉਹ ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ (1) ਕਾਲਾ (2) ਨੀਲਾ (3) ਲਾਲ (4) ਪੀਲਾ (5) ਸਫੈਦ। 16।

ਜੋ ਸਕੰਧ ਪੁਦਗਲ ਰੰਧ ਵਾਲਾ ਹੈ ਉਹ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ (1)

ਸੁਰੀਧ ਵਾਲਾ (2) ਦੁਰੀਧ ਵਾਲਾ। 17।

ਜੋ ਪੁਦਗਲ ਰਸ ਵਾਲਾ ਹੈ ਉਹ ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ (1) ਤਿੱਖਾ
(2) ਕੌੜਾ (3) ਕਸੈਲਾ (4) ਖੱਟਾ (5) ਮਿੱਠਾ।

ਜੋ ਪੁਦਗਲ ਸਪਰਸ਼ ਵਾਲਾ ਹੈ ਉਹ ਅੱਠ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ (1)
ਕਰਕਸ (ਖੁਰਦਰਾ) (2) ਮਿੱਠਾ (3) ਭਾਰਾ (4) ਹਲਕਾ। 19।

(5) ਠੰਢਾ (6) ਗਰਮ (7) ਚਿਕਣਾ (8) ਰੁੱਖਾ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਹ
ਸਪਰਸ਼ ਵਾਲੇ ਪੁਦਗਲ ਆਖੇ ਗਏ ਹਨ। 20।

ਜੋ ਪੁਦਗਲ ਸੰਸਥਾਨ (ਆਕਾਰ) ਵਾਲਾ ਹੈ ਉਹ ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ
ਹੈ (1) ਪਰਿਮੰਡਲ (2) ਘੇਰਾ (3) ਤਿਕੋਨ (4) ਚਤੁਰਭੁਜ (5)
ਆਯਤ। 21।

ਜੋ ਪੁਦਗਲ ਕਾਲਾ ਹੈ ਉਹ ਗੰਧ, ਰਸ, ਸਪਰਸ਼ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਨ
ਪੱਖੋਂ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। 22।

ਗਾਥਾ 23 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 46 ਤੱਕ ਅਰਥ ਸਮਾਨ ਹੀ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ
ਗਾਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕਾਲਾ, ਨੀਲਾ, ਲਾਲ, ਪੀਲਾ, ਸਫੈਦ ਸੁਰੀਪਿਤ (ਖੁਸ਼ਬੂ
ਵਾਲਾ), ਬਦਬੂ ਵਾਲਾ, ਤਿੱਖਾ, ਕੌੜਾ, ਕਸੈਲ, ਤੇਜ਼ਾਬੀ ਤੇ ਮਿੱਠੇ ਸਵਾਦ
ਵਾਲਾ, ਕਠੋਰ, ਕੈਮਲ, ਭਾਰੀ, ਹਲਕਾ, ਠੰਢਾ, ਗਰਮ, ਚਿਕਣੀ, ਰੁੱਖੀ,
ਛੋਹ ਵਾਲਾ, ਪਰਿਮੰਡਲ, ਘੇਰਾ, ਤਿਕੋਨ, ਚਤੁਰਭੁਜ, ਆਯਤ ਆਦਿ ਵਾਲਾ
ਪੁਦਗਲ ਗੰਧ, ਰਸ, ਸਪਰਸ਼ ਤੇ ਸੰਸਥਾਨ ਪੱਖੋਂ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
ਸਲੋਕ 32 ਵਿਚ ਰਸ ਪੱਖੋਂ ਪੁਦਗਲ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। 46।

ਇਹ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਅਜੀਵ ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ ਹੁਣ
ਜੀਵ ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਾਂਗਾ। 47।

ਜੀਵ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ (1) ਸੰਸਾਰੀ (2) ਸਿੱਧ। ਸਿੱਧ ਅਨੇਕਾਂ